

Anna Smywińska-Pohl

Dzieła osierocone filozofów pochodzenia żydowskiego związanych z Uniwersytetem Jagiellońskim w latach 1918–1939

Słowa kluczowe: *dwudziestolecie międzywojenne, filozofia polska, Żydzi, dzieła osierocone*

Badając historię i historię filozofii, niejednokrotnie zapominamy o kwestiach prawnych związanych z ochroną danych osobowych czy problemami prawnoautorskimi. Tymczasem legalny dostęp do znaczącej części dziedzictwa kulturowego jest ograniczony ze względu na obowiązujące przepisy. „Dzieła osierocone” są relatywnie nowym terminem na gruncie prawa autorskiego. Używany jest on w stosunku do utworów, których obecny właściciel praw majątkowych nie jest znany, albo gdy utwór jest anonimowy. Wedle niektórych badań, od 40% do 80% wszystkich utworów powinno mieć status osieroconych¹. Stanowi to ogromne zasoby, do których dostęp jest znacznie utrudniony.

Anna Smywińska-Pohl, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Judaistyki, ul. Józefa 19, 31-056 Kraków; e-mail: ansmpo@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8322-4979.

Badania będące podstawą artykułu zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki w Krakowie w ramach grantu „Problem utworów osieroconych wobec pamięci kulturowej na przykładzie piśmiennictwa wybranych żydowskich filozofów i filologów z Uniwersytetu Jagiellońskiego (1918–1939)”, nr 2014/13/N/HS2/02813.

¹ Zob. L. Geringer de Oedenberg, *Wystąpienie na warszawskiej konferencji naukowej „Korzystanie z dzieł osieroconych” z października 2012*, w: *Dzieła osierocone. Korzystanie*

W 2012 r. Parlament Europejski uchwalił Dyrektywę w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych², która umożliwia udostępnienie takich utworów w sposób elektroniczny przez instytucje niekomercyjne, takie jak biblioteki czy archiwa. Ta dyrektywa została zaimplementowana do polskiego prawa w 2015 r.³, a kluczowym dla dostępu do utworów osieroconych jest proces tak zwanego starannego wyszukiwania właściciela praw autorskich. Zgodnie z rozporządzeniem⁴, konieczne jest sprawdzenie szeregu baz danych, w tym Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, wybranych izb i stowarzyszeń twórców oraz wydawców, wybranych baz danych i rejestrów utworów publikowanych w formie drukowanej, informacji będących w posiadaniu wybranych organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi oraz sprawdzenie danych u wydawcy publikacji, o ile jeszcze on istnieje.

W przypadku jednak utworów z dwudziestolecia międzywojennego, podane wytyczne wydają się mało użyteczne. Baza ISBN została utworzona w 1966 r., z organizacji zbiorowego zarządzania istniał tylko ZAiKS, ale z dość ograniczoną liczbą członków. PEN Club powstał w 1925 r., a Związek Literatów w 1920 r. Brakuje więc baz, w których można byłoby rzetelnie sprawdzić właścicieli praw majątkowych dla całości omawianego okresu. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłaby próba przeniesienia utworów potencjalnie osieroconych do domeny publicznej, ale wiąże się to z udowodnieniem, że od śmierci autora minęło 70 lat, tyle bowiem obowiązują autorskie prawa majątkowe. Nie jest to proste z kilku względów. Przede wszystkim wiele ksiąg stanu cywilnego nie przetrwało czasów wojny, nie wszystkie zgony zgłaszano, a gdy ginęły całe rodziny, to po wojnie niejednokrotnie nie przeprowadzano postępowań o uznanie za zmarłego, ponieważ nie było osób, które miałyby w tym interes prawny.

Zdecydowałam się na badanie biografii i spuścizn doktorów filozofii związanych z Uniwersytetem Jagiellońskim w latach 1918–1939 z kilku powodów. Przede wszystkim jest to temat słabo zbadany. O ile powstało kilka pozycji

z dzieł osieroconych w świetle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dn. 25 października 2012 r., red. D. Sokołowska, Poznań 2013, s. 11.

² Zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dn. 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:PL:PDF> [dostęp 16.04.2016].

³ Zob. Ustawa z dn. 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych, Dz.U. 2015 r. poz. 1639.

⁴ Zob. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 23 października 2015 r. w sprawie wykazu źródeł, których sprawdzenie jest wymagane w ramach starannych poszukiwań uprawnionych do utworów i przedmiotów praw pokrewnych, które mogą być uznane za osierocone, oraz sposobu dokumentowania informacji o wynikach starannych poszukiwań, Dz.U. 2015 r. poz. 1823.

statystycznych, między innymi Urszuli Perkowskiej⁵, Jadwigi Suchmiel⁶ czy Mariusza Kulczykowskiego⁷, to brakuje literatury dotyczącej pełnego ujęcia dorobku żydowskich filozofów dla polskiej filozofii. Pewne badania w tym zakresie poczynili Jacek Jadacki i Barbara Markiewicz, którzy opracowali antologię prac Żydów – członków towarzystw filozoficznych, zamordowanych w gettach, zatytułowaną „*A mądrości zło nie przemoże*”⁸. Brakuje jednak kompleksowego ujęcia tematu i teksty zaginionych żydowskich filozofów nie są szerzej znane: być może ze względu na brak akademickiej tradycji w tym zakresie, być może ze względu na to, że część z nich dopiero rozpoczynała swoją karierę naukową i nie zdążyła rozwinąć myśli, a być może ze względu na antysemityzm oraz na to, że studiowali na uniwersytecie we wstydlivych czasach, do których dziś niełatwo się przyznać. Nie znając jednak ich historii, pomijamy znaczną część dorobku tego okresu i mamy bardzo niepełny obraz tego, jak wówczas wyglądała inteligencja i z jakimi wyzwaniem się mierzyła.

Dwudziestolecie międzywojenne jest szczególnym czasem w naszej historii. Czesław Miłosz nazywał je krainą mityczną, nieodwiedzaną i idealizowaną⁹. Z drugiej strony, to okres nasilającego się antysemityzmu i konfliktów na tle kulturowym i religijnym, z których trudno czerpać narodową dumę. Dorobek tych, którzy nie zdążyli rozwinąć się twórczo i którzy byli wymazywani z pamięci, domaga się jednak uwagi.

W swoich badaniach za Żydów uznałam, podobnie jak M. Kulczykowski, osoby deklarujące w księgach wpisowych religię mojżeszową. Wybór kryterium spośród narodowości, języka i religii nie był prosty¹⁰, ale wydał mi się najtrafniejszy ze względu na to, że wielu Żydów deklarowało narodowość polską po części ze względów asymilacyjnych, po części ze względu na szerzący się antysemityzm. Ukrycie narodowości było łatwiejsze niż religii, bowiem wśród dokumentów składanych przy rozprawie doktorskiej była metryka wydawana przez związek wyznaniowy.

W latach 1918–1939 w zakresie filozofii ścisłej otrzymało tytuł doktora 99 osób, a 31 z nich było pochodzenia żydowskiego. W 17 przypadkach ich utwory można uznać za osierocone – przeszukania wymienionych baz okazały się nieskuteczne i nie udało się ustalić daty śmierci. Większość prac żydowskich

⁵ U. Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939*, Kraków 1994.

⁶ J. Suchmiel, *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Częstochowa 1994.

⁷ M. Kulczykowski, *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomicznej Galicji (1867–1918)*, Kraków 1995; M. Kulczykowski, *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Kraków 2005.

⁸ Zob. „*A mądrości zło nie przemoże*”, red. J. Jadacki, B. Markiewicz, Warszawa 1993.

⁹ Cz. Miłosz, *Rozmowy polskie 1999–2004*, Kraków 2010, s. 45.

¹⁰ Zob. J. Tomaszewski, *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1990, s. 9–13.

filozofów obroniono w latach 1922–1933, a później, w 1937 r., doktorat otrzymał tylko Zygmunt Spira¹¹, ale został on przyjęty na studia jeszcze w 1925 r. Sytuacja ta wynikała z antysemickiej atmosfery na uczelni, nieprzyjmowania studentów żydowskich, a w końcu z oficjalnie wprowadzonej zasady *numerus clausus*, mającej ograniczyć ilość studentów żydowskich do około 10%, aż po *numerus nullus* – zupełne wykluczenie Żydów z życia akademickiego.

Problemem podczas badania tego zagadnienia są nie tylko kwestie prawno-autorskie i problemy z ustaleniem szczegółów biograficznych, ale i trudności z dotarciem do źródeł, ich niszczenie i ubytki. W Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowały się tylko cztery prace doktorskie uczonych z badanego przeze mnie okresu – Feliksa Kłanga, Estery Mangel, Hermana Ungara i Mechela Weisingera. Poniżej przedstawiam biogramy 17 wspomnianych wyżej osób, których dzieła uznałam za osierocone. Są to szkice, przyczynki do dalszych badań, powstałe z chęci oddania pamięci tym, o których zapomniano.

Maurycy Chaim Beck (1903–?) – pochodził z Przemyśla, języków starożytnych – łaciny i greki – uczył się samodzielnie. Od 1923 r. studiował na Wydziale Filozoficznym UJ, wybierając zajęcia z filozofii, matematyki i historii. W 1931 r. obronił doktorat *Teoria poznania Tomasza Campanelli*, napisany pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego¹².

Adolf Brenner (1900–?) – ukończył szkołę średnią w Krakowie, a studia na UJ rozpoczął w 1919 r., od razu poświęcając się filozofii ścisłej. Uczęszczał głównie na wykłady Władysława Heinricha i Witolda Rubczyńskiego. Rozprawę doktorską *Teoria poznania Salomona Majmona na tle filozofii Hume'a i Kanta* napisał pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego i obronił ją w 1924 r.¹³

Melania Buxbaumówna (1905–?) – pochodziła z Przemyśla; studia rozpoczęła na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, studiując pod kierunkiem m.in. Kazimierza Twardowskiego, Juliusza Kleinera i Tadeusza Lehra-Spławińskiego¹⁴. W 1925 r. przeniosła się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie uczęszczała głównie na wykłady Witolda Rubczyńskiego i Tadeusza Garbowskiego, pod którego kierunkiem przygotowała dysertację *Schleiermacher a Montaigne*. Na

¹¹ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska Z. Spiry, sygn. WF II 504.

¹² Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska M. Becka, sygn. WF II 504.

¹³ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska A. Brennera, sygn. WF II 504.

¹⁴ Zob. Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie (DALO), Księgi wpisowe studentów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie na I i II trymestr roku akademickiego 1924/25, sygn. 26.15.731, s. 160; oraz na III trymestr roku akademickiego 1924/25, sygn. 26.15.732, s. 171.

jej podstawie otrzymuje stopień doktora w 1933 r. W międzyczasie, w 1930 r., uzyskuje także magisterium z filologii germańskiej na UJ¹⁵.

Eliasz Feldman (1888–?) – studia na UJ rozpoczął w 1919 roku; wybierał wykłady głównie z zakresu filozofii i historii. Pracę doktorską zatytułowaną *Teoretyczno-poznawcze podstawy nauk historycznych G. Simmla* napisał pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego i obronił w 1931 r. Pracował jako nauczyciel w szkole powszechnej w Mikulińcach koło Tarnopola, a później w szkole powszechnej im. Jana Śniadeckiego w Krakowie¹⁶.

Izrael Geller (1901–?) – w czasie studiów uczestniczył głównie w zajęciach z zakresu filozofii ścisłej i filologii polskiej. Pracę doktorską *Filozofia życia Rudolfa Euckena i sprzeczne o niej sądy* napisał pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego i obronił w 1929 r.¹⁷

Ruchla Hochenberg-Landman (1904–?) – pochodziła w Łodzi, studia na UJ rozpoczęła w 1923 r. Uczęszczała na wykłady z zakresu historii i filozofii. Napisała rozprawę doktorską *Metodologia nauk Rickerta i krytyka jej podstawowych założeń* i obroniła w 1928 r.¹⁸ Praca ta została nostryfikowana jako magisterium z filozofii na UJ w 1938 r.¹⁹ W maju 1939 r. otrzymała uprawnienia do nauczania w państwowych szkołach średnich²⁰.

Helena Jankielowska-Rapoport (1904–?) – pochodziła z Łodzi, studia na UJ rozpoczęła w 1922 r. Uczestniczyła w zajęciach przyrodniczych i filozoficznych. Pracę doktorską *Kant a pierwiastek rozwojowy* napisała pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego, a w 1927 r., po zdaniu egzaminów z filozofii oraz zoologii i anatomii, otrzymała tytuł doktora. Po studiach, w latach 1927–1932 podejmowała próbę otrzymania uprawnień nauczycielskich przed Państwową Komisją Egzaminacyjną dla nauczycieli szkół średnich przy UJ. Z tego okresu zachowały się jej prace: *Czaszka* i *Zachowanie się hydry w świetle jednorodnym*²¹. W międzyczasie przeprowadziła się do Łodzi i zrezygnowała z dalszej edukacji. Nie ma informacji na temat jej losów w latach 30., w czasie wojny i później.

Feliks Klang (1900–?) – pochodził z Jarosławia; początkowo studiował w Wiedniu, m.in. pod kierunkiem Wilhelma Jerusalema i Roberta Reiningera. Rok później, w 1921 r., przeniósł się na Wydział Filozoficzny UJ, gdzie uczestniczył w wykładach z filozofii, germanistyki, historii sztuki i matematyki.

¹⁵ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska M. Buxbaum, sygn. WF II 504.

¹⁶ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska E. Feldmana, sygn. WF II 504.

¹⁷ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska I. Gellera, sygn. WF II 504.

¹⁸ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska R. Hochenberg-Landman, sygn. WF II 504.

¹⁹ Zob. Archiwum UJ, Teczka Komisji Magisterskiej Ruchli Hochenberg-Landman, sygn. KM 56. W 1926 r. przeprowadzono reformę szkolnictwa i wprowadzono stopień magistra, prace magisterską i końcowy egzamin. Wcześniej studia kończyły się absolutorium i możliwością kontynuowania nauki podczas przygotowania rozprawy doktorskiej.

²⁰ Zob. Archiwum UJ, Teczka nauczycielska R. Hochenberg-Landman, sygn. PKEN 26.

²¹ Zob. Archiwum UJ, Teczka nauczycielska H. Jankielowskiej-Rapoport, sygn. PKEN 26.

Jego praca doktorska, *Nauka o wolności ludzkiej w filozofii de Spinozy*, napisana pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego, została obroniona w 1932 r.²² Po tym czasie nie udało się ustalić informacji dotyczących życia naukowego i prywatnego tego filozofa.

Fryderyk Kränzler (1901–?) – pochodził z Brzeżan, lecz jeszcze jako dziecko przeniósł się do Krakowa. Uczył się w gimnazjum św. Anny i gimnazjum im. Jana Sobieskiego w Krakowie, gdzie w 1919 r. uzyskał maturę. Po roku przerwy rozpoczął studia na UJ, przede wszystkim w zakresie filozofii, filologii polskiej i germanistyki. Pracę doktorską zatytułowaną *Nietzsche jako praktycyista* napisał pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego i obronił w 1923 r.²³ Jej obszerny fragment został opublikowany w „Przeglądzie Filozoficznym” w 1924 r.²⁴ Jego teksty ukazywały się także na łamach „Przeglądu Humanistycznego” i „Przeglądu Współczesnego”²⁵. Uchodził za jednego z najwybitniejszych badaczy Nietzschego²⁶, a jego prace były wielokrotnie analizowane i cytowane. Niestety nie udało się ustalić bliższych informacji dotyczących jego działalności naukowej czy życia prywatnego w latach 30. i później.

Estera Mangel (1885–?) – pochodziła z Warszawy; do szkoły średniej uczęszczała w Moskwie, a maturę otrzymała w Częstochowie. W latach 1916–1921 była studentką Wydziału Filozoficznego UJ. W czasie studiów uczęszczała głównie na zajęcia z filozofii ścisłej i historii²⁷. Jej praca doktorska, *Empiryczny element w filozofii Hegla*, została napisana pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego i zachowała się w zbiorach Archiwum UJ²⁸. Po studiach powróciła do Warszawy, gdzie była aktywną działaczką w Centralnym Komitecie Organizacji Syjonistycznej w Warszawie²⁹. Krótkie wspomnienie o niej znajduje się w *Kronice getta warszawskiego* Emanuela Ringelbluma, który pisze, że Estera Mangel wraz z mężem znajdowali się w getcie warszawskim i że ich monografia na temat Żydów we Lwowie za

²² Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska F. Klanga, sygn. WF II 504.

²³ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska F. Kränzlera, sygn. WF II 504.

²⁴ Zob. F. Kränzler, *Praktycyzm w teorii poznania Nietzschego*, „Przegląd Filozoficzny” 1924, z. I/II, s. 87–106.

²⁵ Zob. F. Kränzler, *Nietzsche a filozofia fikcyj. Les idées de Nietzsche sur la philosophie de la fiction*, „Przegląd Humanistyczny” 1925, z. III, s. 288–302; F. Kränzler, *Zagadnienie prawdy w filozofii praktycyzmu*, „Przegląd Współczesny” 1927, nr 60, s. 120–128 (cz. I) oraz nr 63, s. 114–133 (cz. II).

²⁶ Zob. L. Kusak, *Recepcja filozofii Nietzschego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, w: *Renesans nietzscheizmu a marksizm współczesny*, red. W. Mackiewicz, Warszawa 1990, s. 179–181; a także G. Kowal, *Friedrich Nietzsche w publicystyce i literaturze polskiej lat 1919–1939*, Warszawa 2005; J. Kwiatkowski, *U podstaw liryki Leopolda Staffa*, Warszawa 1966.

²⁷ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska E. Mangel, sygn. WF II 504.

²⁸ Zob. Archiwum UJ, E. Mangel, *Empiryczny moment w filozofii Hegla*, sygn. WF II 505.

²⁹ Zob. I. Schiper, *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna; oświatowa i kulturalna*, t. 2, Warszawa 1933, s. 265.

czasów radzieckich została nagrodzona w konkursie organizowanym przez Oneg Szabat³⁰. Prace Mangel prawdopodobnie się nie zachowały. Nie udało się ustalić jej losów w czasie wojny ani odnaleźć innych publikacji.

Franciszka Sonenschein-Markowiczowa (1893–?) – pochodziła z Krakowa; uczęszczała do gimnazjum im. Królowej Jadwigi, gdzie w 1912 r. otrzymała maturę. W tym samym roku zapisała się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wybrała wykłady z filozofii ścisłej u Tadeusza Garbowskiego, Władysława Heinricha i Witolda Rubczyńskiego. Ze względu na wybuch I wojny światowej, na jeden semestr przeniosła się na uniwersytet w Wiedniu. W 1918 r. na seminarium Tadeusza Garbowskiego napisała prace: *Teoria poznania L. Nelsona* oraz *Teoria poznania Kanta i Triesa*, które zostały nagrodzone³¹. Wypadki rodzinne spowodowały przerwanie nauki w 1918 r. i powrót na uczelnię dopiero w 1925 r. Pracę doktorską *Nauka Berkeleya o poznaniu* napisała pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego. Dysertacja została uznana za „piękną, samoistną i dojrzałą”, gotową do druku po drobnych poprawkach i uzupełnieniach³². Niestety żadna z prac Markowiczowej się nie zachowała; nie udało się także ustalić jej dalszych losów naukowych i prywatnych.

Zygmunt Schmeidler (1903–?) – pochodził z Krakowa; uczył się w gimnazjum św. Anny, gdzie w 1921 r. zdał egzamin maturalny. W tym samym roku zapisał się na Uniwersytet Jagielloński, wybierając wykłady przede wszystkim z filozofii ścisłej i filologii polskiej. Promotorem jego pracy doktorskiej, *Problem poznania u Leibniza*, był Witold Rubczyński³³. Autor dostał bardzo dobre recenzje, a obszerny fragment rozprawy ukazał się na łamach „Kwartalnika Filozoficznego” w 1926 r.³⁴ Po doktoracie Schmeidler pracował jako nauczyciel filozofii i języka polskiego. Opublikował m.in. prace „*Pan Tadeusz*” a powieści *Coopera*³⁵ oraz *Problem korzystania z obrazu w nauczaniu języka i literatury polskiej*³⁶. Prawdopodobnie przeprowadził się do Warszawy, był uczestnikiem biennale w Genewie zorganizowanego przez Światowy Związek Organizacji

³⁰ Zob. E. Ringelblum, *Kronika getta warszawskiego: wrzesień 1939 – styczeń 1943*, Warszawa 1983, s. 473.

³¹ Zob. Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok szkolny 1918/1919, Kraków 1920; oraz Archiwum UJ, Teczka doktorska F. Sonenschein-Markowiczowej, sygn. WF II 504.

³² Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska F. Sonenschein-Markowiczowej, sygn. WF II 504.

³³ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska Z. Schmeidlera, sygn. WF II 504.

³⁴ Z. Schmeidler, *Zagadnienie poznania u Leibniza*, „Kwartalnik Filozoficzny” 1926, t. 4, nr 3, s. 295–345.

³⁵ Zob. Z. Schmeidler, „*Pan Tadeusz*” a powieści *Coopera*, „Ruch Literacki” 1931, nr 1.

³⁶ Zob. Z. Schmeidler, *Problem korzystania z obrazu w nauczaniu języka i literatury polskiej*, w: *Teoria kształcenia literackiego w latach 1918–1939. Antologia*, cz. 2, red. L. Jazownik, Zielona Góra 2011.

Edukacyjnych³⁷. Niestety nie udało się odnaleźć śladów jego twórczości po 1935 r. ani bliższych informacji na temat życia prywatnego.

Wolf Spierer (1903–?) – pochodził z Tłumacza, gdzie uczył się w szkole podstawowej i średniej. W 1922 r. rozpoczął studia na UJ, koncentrując się na zajęciach z filozofii, filologii orientalnej i filologii polskiej. Dwa semestry spędził w Paryżu, uczęszczając na wykłady na Sorbonie i pracując w Bibliotece Narodowej. Opiekunem jego pracy doktorskiej, *Problem etyczny u stoików i u Spinozy*, był Witold Rubczyński. Stopień doktora nadano mu w 1928 r. Otrzymał dobre recenzje; wskazano, że był zapoznany z najnowszą literaturą przedmiotu i pomimo wielu punktów wspólnych w filozofii stoików i Spinozy uważał ich systemy za niezależne od siebie³⁸. Niestety nie zachowała się ani dysertacja Spierera, ani inne jego artykuły. Nie są znane jego losy od lat 30.

Anna Tenenbaumówna (1900–?) – pochodziła z Będzina lub Dąbrowy Górniczej. Szkołę średnią – Gimnazjum im. Królowej Jadwigi – ukończyła w 1920 r. i w tym samym roku zapisała się na Uniwersytet Jagielloński. Uczęszczała głównie na wykłady z zakresu filozofii ścisłej i przyrodoznawstwa. Pracę doktorską, *Psychologia zwierzęca u Descartesa*, napisała pod kierunkiem Tadeusza Garbowskiego i obroniła w 1926 r.³⁹ Dysertacja się nie zachowała, ale jej obszerny fragment ukazał się w „Przeglądzie Filozoficznym” w 1929 r. jako *Descartes i jego „bête-machine”*⁴⁰. Pracę uznano za nowatorską, był to bowiem pierwszy polski tekst skoncentrowany na problematyce świadomości u zwierząt w myśli Kartezjusza. Ponadto Tenenbaumówna dowodzi, sięgając do korespondencji z Newcastle’em, że Kartezjusz zmienił swoje postrzeganie zwierząt i ich psychiki, a nawet dopuścił istnienie duszy u zwierząt. Po doktoracie Anna Tenenbaum pracowała w Zakładzie Psychogenetycznym przy UJ, gdzie prowadziła eksperymenty na mszycach. Otrzymała także uprawnienia do nauczania przyrody (zoologii i botaniki) w szkołach średnich⁴¹. Niestety nie są znane jej losy od lat 30., nie udało się także odnaleźć jej innych publikacji.

Herman Ungar (1903–?) i Lea Fradel Ungarówna (1898–?) – pochodzili z Żulina. Rodzeństwo początkowo studiowało we Lwowie, gdzie uczęszczało na wykłady Kazimierza Ajdukiewicza, Kazimierza Twardowskiego i Mściława Wartenberga⁴². W 1921 r. Lea otrzymała nagrodę pieniężną za pracę *Pojęcie*

³⁷ Zob. *Proceedings of the Third Biennial Conference held in Geneva, Switzerland, from July 29th to August 4th 1929*, red. World Federation of Education Associations, Geneva 1929, s. 276.

³⁸ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska W. Spierera, sygn. WF II 504.

³⁹ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska A. Tenenbaum, sygn. WF II 504.

⁴⁰ Zob. A. Tenenbaumówna, *Descartes i jego „bête-machine”* „Przegląd Filozoficzny” 1929, z. 1–2.

⁴¹ Zob. Archiwum UJ, Teczka nauczycielska A. Tenenbaum, sygn. PKEN 26.

⁴² Zob. Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie (DALO), Księga wpisowa studentów na Uniwersytet Jana Kazimierza: I półrocze zimowe 1918, sygn. 26.15.653, s. 718; I półrocze

intencji u Descartesa, napisaną na seminarium filozoficznym Twardowskiego⁴³. W 1922 r. Lea Ungar przeniosła się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego napisała pracę doktorską *Absolut u Plotyna*⁴⁴. W 1927 r. otrzymała stopień doktora, który później nostyfikowała jako magisterium ze względu na zmienione przepisy o szkolnictwie wyższym i prawdopodobnie konieczność przedstawienia dyplomu przy podejmowaniu pracy. Herman Ungar przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński w 1925 r. Opiekunem jego pracy doktorskiej, również poświęconej filozofii Plotyna – *Zagadnienie teodycei u Plotyna i jego wpływ na Zygmunta Krasińskiego* – był Władysław Heinrich⁴⁵. Dysertacja ta zachowała się w zbiorach Archiwum UJ. Niestety nie udało się ustalić innych tekstów Hermana Ungara i Lei Ungar ani informacji osobistych od lat 30.

Mechel Weisinger (1902–?) – pochodził z Borysławia, a szkołę średnią ukończył w Przemyślu. Jak pisał w swoim *curriculum vitae*, bardzo wczesnie zaczął się interesować filozofią. Na Uniwersytet Jagielloński zapisał się w 1923 r. i podjął studia z historii i filozofii ścisłej. Szczególnie interesował się filozofią i historią starożytności i wczesnego średniowiecza, czego wyrazem była jego praca doktorska zatytułowana *Arnobiusz – sensualista i sceptyk IV w.*, napisana pod kierunkiem Witolda Rubczyńskiego⁴⁶. Dysertacja zachowała się w zbiorach Archiwum UJ, ale prawdopodobnie nie była publikowana⁴⁷. Po doktoracie otrzymał uprawnienia do nauczania historii i filozofii w szkołach średnich⁴⁸. Niestety nie są znane jego prace po 1930 r. ani nie udało się ustalić jego dalszych losów.

Bibliografia

„*A mądrości zło nie przemoże*”, red. J. Jadacki, B. Markiewicz, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Warszawa 1993.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace doktorskie: F. Klang, E. Mangel, H. Ungar, M. Weisinger, sygn. WF II 505.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teczki doktorskie: M. Beck, A. Brenner, M. Buxbaumówna, E. Feldman, I. Geller, R. Hochenberg-Landmanowa, H. Jan-

zimowe 1919/20, sygn. 26.15.654, s. 690; świadectwo odejścia H. Ungara, sygn. 26.15.675, s. 530; świadectwo odejścia L. Ungarówny, sygn. 26.15.720, s. 546.

⁴³ Zob. Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie (DALO), Kwit Seminarium Filozoficznego, sygn. 26.5.1861.

⁴⁴ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska L. Ungarówny, sygn. WF II 504.

⁴⁵ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska H. Ungara, sygn. WF II 504.

⁴⁶ Zob. Archiwum UJ, Teczka doktorska M. Weisingera, sygn. WF II 504.

⁴⁷ Zob. Archiwum UJ, M. Weisinger, *Arnobiusz – sensualista i sceptyk IV w.*, sygn. WF II 505.

⁴⁸ Zob. Archiwum UJ, Teczka nauczycielska M. Weisingera, sygn. PKEN 26.

- kielowska-Rapoport, F. Klang, F. Kränzler, E. Mangel, Z. Schmeidler, F. Sonenschein-Markowiczowa, W. Spierer, Z. Spira, A. Tennenbaum, H. Ungar, L. Ungar, M. Weisinger, sygn. WF II 504.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Teczki nauczycielskie: H. Jankielowska-Rapoport, F. Sonenschein-Markowiczowa, Z. Schmeidler, W. Spierer, A. Tennenbaum, M. Weisinger, sygn. PKEN 26.
- Dyrektiva Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dn. 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych. *Dzieła osierocone. Korzystanie z dzieł osieroconych w świetle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r.*, red. D. Sokółowska, Wyższa Szkoła Umiejętności Społecznych w Poznaniu, Poznań 2013.
- Kowal G., *Friedrich Nietzsche w publicystyce i literaturze polskiej lat 1919–1939*, Instytut Badań Literackich, Warszawa 2005.
- Kränzler F., *Praktycyzm w teorii poznania Nietzschego*, „Przegląd Filozoficzny” 1924, z. I/II, s. 87–106.
- Kränzler F., *Nietzsche a filozofia fikcji. Les idées de Nietzsche sur la philosophie de la fiction*, „Przegląd Humanistyczny” 1925, z. III, s. 288–302.
- Kränzler F., *Zagadnienie prawdy w filozofii praktycyzmu [cz. I]*, „Przegląd Współczesny” 1927, nr 60, s. 120–128.
- Kränzler F., *Zagadnienie prawdy w filozofii praktycyzmu [cz. II]*, „Przegląd Współczesny” 1927, nr 63, s. 114–133.
- Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok szkolny 1918/1919, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1920.
- Kulczykowski M., *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomicznej Galicji (1867–1918)*, Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1995.
- Kulczykowski M., *Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2004.
- Kwiatkowski J., *U podstaw liryki Leopolda Staffa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1966.
- Mackiewicz M. (red.), *Renesans nietzscheizmu a marksizm współczesny*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych UW, Warszawa 1990.
- Miłosz Cz., *Rozmowy polskie 1999–2004*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010.
- Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie (DALO), Księgi wpisowe studentów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie na I i II trymestr roku akademickiego 1924/25, sygn. 26.15.731; III trymestr roku akademickiego 1924/25, sygn. 26.15.732; I półrocze zimowe 1918, sygn. 26.15. 653 718; I półrocze zimowe 1919/20, sygn. 26.15.654; świadectwo odejścia Hermana Ungara, sygn. 26.15.675; świadectwo odejścia L. Ungar, sygn. 26.15.720.
- Perkowska U., *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939: w stulecie immatrykulacji pierwszych studentek*, Secesja, Kraków 1994.

- Proceedings of the Third Biennial Conference held in Geneva, Switzerland, from July 29th to August 4th 1929*, red. World Federation of Education Associations, Geneva 1929.
- Ringelblum E., *Kronika getta warszawskiego: wrzesień 1939 – styczeń 1943*, Czytelnik, Warszawa 1983.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 23 października 2015 r. w sprawie wykazu źródeł, których sprawdzenie jest wymagane w ramach starannych poszukiwań uprawnionych do utworów i przedmiotów praw pokrewnych, które mogą być uznane za osierocone, oraz sposobu dokumentowania informacji o wynikach starannych poszukiwań, Dz.U. 2015 r. poz. 1823.
- Schiper I., *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, oświatowa i kulturalna*, t. 2, Warszawa 1933.
- Schmeidler Z., „Pan Tadeusz” a powieści *Coopera*, „Ruch Literacki” 1931, nr 1.
- Schmeidler Z., *Problem korzystania z obrazu w nauczaniu języka i literatury polskiej*, w: *Teoria kształcenia literackiego w latach 1918–1939. Antologia*, cz. 2, red. L. Jazownik, Księgarnia Akademicka, Zielona Góra 2011.
- Schmeidler Z., *Zagadnienie poznania u Leibniza*, „Kwartalnik Filozoficzny” 1926, t. IV, z. 3, s. 295–345.
- Suchmiel J., *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 1994.
- Tenenbaumówna A., *Descartes i jego „bête-machine”*, „Przegląd Filozoficzny” 1929, z. 1–2.
- Tomaszewski J., *Zarys dziejów Żydów w Polsce w latach 1918–1939*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1990.
- Ustawa z dn. 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych, Dz.U. 2015 r. poz. 1639.

A n n a S m y w i ń s k a - P o h l

Orphan works of Jewish philosophers at the Jagiellonian University (1918–1939)

Keywords: *the interwar period, Polish philosophy, Jews, orphan works*

This article discusses the problem of orphan manuscripts and writings in the collection of documents deposited with the Jagiellonian University. The author mentions the difficulties in the access to this heritage, due to the unclear status of these works. In this context she analyzes and presents biographies and views of all Jewish philosophers who received Ph.D. degree at the Jagiellonian University in the years 1918 through 1939, many of whom probably did not survive World War II.